VOLKSPRENTEN

1849-1909

Ook bekend onder de benamingen:

centsprenten, oortjesprenten, kinderprenten, pestbladen, eenbladdrukken, heilingen, beeldekenspapier, mannekensbladen

en

duimsprenten ...

Maar wat is er in Nederland gepubliceerd over deze drukwerken? Met de komst van (DELPHER) is het mogelijk geworden om ruim 1 miljoen historische kranten, tijdschriften en boeken uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek op deze benamingen te onderzoeken.

Met dank aan Marty van Oortmerssen – Basart is dit onderzoek in 2017/2018 uitgevoerd met als resultaat een unieke bron voor zowel de professional als voor in de prentkunst geïnteresseerde.

Waar mogelijk zijn afbeeldingen aan de nieuwsartikelen toegevoegd uit de databank van het Rijksmuseum, Geheugen van Nederland, DBNL (Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren) en Historische Drukkerij Turnhout.

MUSEUM 'T OUDE SLOT

31-10-1849 De Nederlander: nieuwe Utrechtsche courant.
Brussel: Belgisch Volks-Museum. De eerste aflevering van platen van het *Belgische Volks-Museum* is uitgegeven. Als men derhalve ziet, kan men zich een juist denkbeeld vormen van het doel, hetwelk de Regering, bijgestaan door eene bijzondere commissie, daarmede beoogt. Het oogmerk is, de grove volksprenten, die in of buiten het land worden vervaardigd, te vervangen door platen, die door de keuze der onderwerpen en door de uitvoering, bij het volk den kunstzin kunnen ontwikkelen, in plaats van denzelve te bederven zooals de meeste der voorhandene prenten maar al te zeer konden doen. Tegelijk beoogt men de kennis van belangrijke historische daadzaken en voor het leven nuttige kundigheden te verbreiden.
Het museum zal bestaan uit onderscheiden reeksen van platen. In de reeks der portretten is men begonnen met dat van *Rubens,* den stichter der Antwerpsche schilderschool; het is omgeven door tafereelen uit zijn leven en een korten uitleggenden text. Eene andere houtsnede verbeeldt de uitreiking der vaandels aan de bezendingen der burgerwacht op den 23 Sept. 1848. Eene andere de kerk der H.Gudula, de Domkerk van Mechelen, den klokketoren van Brugge, de Domkerk van Antwerpen, het stadhuis van Brussel en dat van Oudenaarden. De aan de nijverheid gewijde reeks vertoont den schrijnwerker en den tuinman, omgeven door hunne voornaamste werktuigen. Eene andere reeks zal uniformen van het leger voorstellen, en ook eene de fraaiste belgische landschappen bevatten.

De teekening en de houtsnede is uitstekend; de prijzen zijn ongeloofelijk laag, 10 à 20 centimes elke plaat.

Prentnr. 225
Burgerwacht van België.
Uitgever Brepols & Dierckx, Turnhout 1833-1911.
Omschrijving: Blad met 4 horizontale rijen met voorstellingen van leden van de belgische burgerwacht op een rij. Onder elke voorstelling een onderschrift in het Nederlands en in het Frans.
Kleurenlithografie in geel, roze en rood; tekst in boekdruk.
Afmeting 384x307 mm.

14-02-1854 Groninger courant.
Kinderprenten. Wij vernemen, dat onze stadsgenoot, de heer A.W.Sijthoff, door de maatschappij Tot Nut van ’t Algemeen bekroond is geworden, wegens het inzenden van nieuwe kinderprenten, ter vervanging van de in omloop zijnde oude, zede- en zoutelooze en onhollandsche prenten.

Prentnr. 8 Nederlandsche hoofdgebouwen.
Uitgever: Albertus Willem Sijthoff , Leiden 1861-1929.
Omschrijving: Blad met 6 voorstellingen: de Schouwburg in Amsterdam; Graftombe van Willem I; Het paleis te Amsterdam; De waag op de Botermarkt te Amsterdam; Het paviljoen te Haarlem; De Oosterdock-sluis te Amsterdam. Onder elke voorstelling een titel en een vers.
Houtgravure gekleurd in geel, rood, groen en blauw; tekst in boekdruk.
Afmeting 413x340 mm.

13-07-1879 Het Nieuws van den Dag.
"Gambar-Gambar akan Peladjaran dan Kasoekaän Anak-Anak dan Iboe-Bapanja". Niets zonderlinger, dan de meening, dat de nederlandsche kinderen in Java geboren met uitsluitend nederlandsche leerboeken en nederlandsche leerstoffen moeten worden bezig gehouden. Mij is een feit bekend van nederlandsche kinderen te Batavia, die men de versjens van Van Alphen had laten van buiten leeren, en die zich geene voorstelling konden maken van de "Vier Getijden" waarvan de Hollandertjens filozofeeren bij: "Saartje, onze oude, goede baker", die zelfs geen enkel begrip konden vormen bij den regel: " Zou ik voor den klepper vreezen?" Het bleek ten slotte, dat een dier kinderen "den klepper vreezen" als een geheel beschouwde, waarvan niet veel goeds te wachten was, althands toen het knaapjen voor het eerst op een hollandsch schip kwam en er een kajuit-jongen met morsige, vette hemdsmouwen zag, was de naïeve vraag: "Is dat nu de de klepper vreezen?"

Prentnr. 69 De vier getijden van den dag. / De vier getijden des jaars. / De vier elementen. Uitgever Johan Noman. Zaltbommel 1806-1830. Omschrijving: Blad met 12 voorstellingen van de vier delen van de dag (ochtend, middag, avond, nacht), de vier jaargetijden (lente, zomer, herst, winter) en de vier elementen (water, vuur, lucht, aarde). Onder elke afbeelding een tweeregelig vers. Houtsnede gekleurd in geel en oranje; tekst in boekdruk. Afmeting 400x333 mm.

Uitstekend schijnt mij daarom de poging van den heer Guatherus Kolff, te Leiden, die een stel van 24 prenten uitgaf, onder de titel: "Gambar-Gambar akan Peladjaran dan Kasoekaän Anak-Anak dan Iboe-Bapanja". Tot nu toe gaf men der europeesche jeugd in Indië hollandsche prenten, waarbij veel toelichting noodig was, voordat er eenig genot kon gesmaakt worden. Hier zijn zij "en pays de connaissance": woning met haar omgeving – de inlandsche Gardoe en Politie – De Bamboe en wat men er van maakt – Inlandsche Boomsoorten – de inlandsche Woning – de Waroeng – indische vervoermiddelen – Brand in de Kampong – de Sirihtuin – de Koffiepluk – de Passer – de Rijstboom – inlandsche Muziekinstrumenten – Diersoorten – Allerlei – Bedrijven – de Buffel – Dagelijksche Bezigheden – de Postloods – de Waschman – Kooplieden – Visschers – Vaartuigen en Rijtuigen – Posterij.

Prentnr. 1 Huis en personeel. Uitgever Gualtherus Kolff, Leiden. Drukker Gerrit Jan Thieme, Arnhem 1868- 1881. Naar tekening van jonkheer Josias Cornelis Rappard. Omschrijving: Blad met 12 voorstellingen van een huis en personeel dat klusjes uitvoert in en rondom het huis, waaronder een naaister, een kok en de kindermeid in Nederlands-Indië. Onder elke afbeelding een onderschrift in het Maleis en het Nederlands. Kleurenlithografie. Afmeting 384x451 mm.

Voor indische kinderen zijn deze prenten voortreffelijk. In Nederland mogen ze niet onopgemerkt blijven. Duizenden onzer landgenooten kwamen uit het onvergetelijk schoone Java terug. Met een stel van deze prenten voorzien komen tallooze herinneringen uit het gewone dagelijksche leven zich ongezocht aanbieden. Ontelbare malen kwamen ze op uw erf: de toekan ajam (Kippen-boer) en de toekan-nanas (Ananas-koopman); dagelijks hoorden ge de schelle kreet van de toekan-tjentjao (Inlandsche limonade-verkooper); al uwe bedienden treden achtereenvolgens te voorschijn: uw toekang-lampo (Lampenjongen) met de lampebol op zijn hoofddoek, uw toekan-spèn (Buffet-jongen) met wijn en bier, uw koesir met den gegalonneerden hoed over den hoofddoek, uwe baboes, uw kokki, met den traditionelen waayer, al uw personeel, toen gij nog het voorrecht had in Batavia op het Koningsplein of waar ook in een der hoofdplaatsen van het heerlijk “Insulinde” te wonen.

Prentnr. 24 Handelaren. Uitgever Gualtherus Kolff, Leiden. Drukker Gerrit Jan Thieme, Arnhem. 1868-1881. Naar tekening van jonkheer Josias Cornelis Rappard. Omschrijving: Blad met 6 voorstellingen van Indische straatverkopers. Onder elke afbeelding een onderschrift in het Maleis en het Nederlands. Kleurenlithografie. Afmeting 380x452 mm.

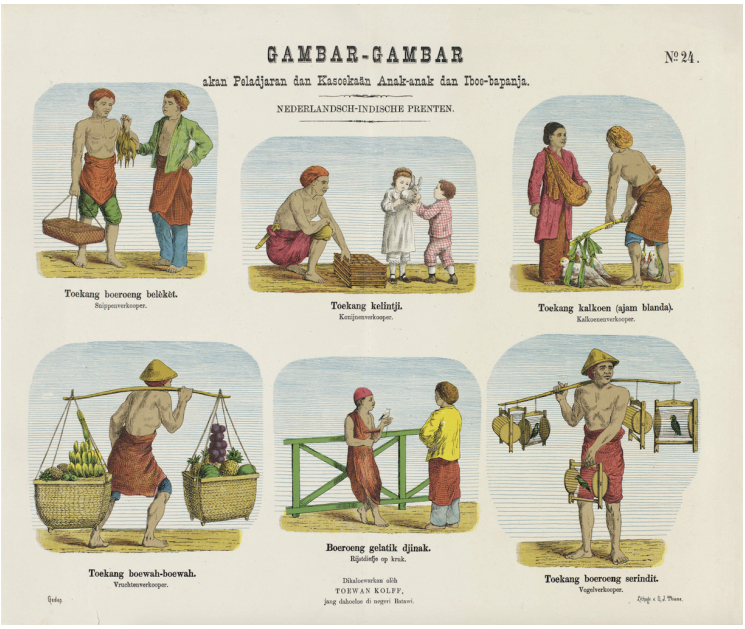

Ook de javaansche dessa met woningen van bamboe, met den eigenaardigen plantengroei, komt voor uwe verbeelding terug. Gij hoort het schampen in het rijstblok, den krijschenden slinger der inlandsche waterput, gij ziet weder de dichte groene massaas der waringins, de slanke stammen der klappers, de pinangpalmen, de lontars en arens, de waayerpisangs en banaanstruiken. Gij rust uit in den kampong. Onder de schauw van tallooze boomen ziet ge de uitstalling van den waronghouder, en ge acht het niet beneden u uit den bakoel nasi (rijstmand) te eten of te drinken van de verfrisschende limonade met arengsuiker bereid. Het leven op Java, in het binnen-land of in de steden wordt zoo zeer ter snede herin-nerd door de Gambar-Gambar van den heer Gualtherus Kolff dat het waarlijk een genoegen is voor een volwassene met deze kinderprenten te mijmeren aan de schoone dagen in Indië gesleten.
De teekening der verschil-lende voor-stellingen verdient hoogen lof wegens nauwkeurigheid en juistheid – hier en daar is de kleur misschien afwijkend van de waarheid, maar het hoogst moeyelijke vraagstuk, om door nederlandsche lithografen indische teekeningen op steen te doen brengen is zeer voldoende opgelost.

Prentnr. 10 Koffie. Uitgever Gualtherus Kolff, Leiden. Drukker Gerrit Jan Thieme, Arnhem. 1868-1881. Naar tekening van jonkheer Josias Cornelis Rappard. Omschrijving: Blad met 6 voorstellingen van koffieplukken, malen, drogen, zetten en branden in Nederlands-Indië. Onder elke afbeelding een onderschrift in het Maleis en het Nederlands. Kleurenlithografie. Afmeting 1868-1881.

Zij, die geroepen zijn om over Indië tot de kinderen, knapen of meisjens te spreken, hebben nu een middel, om zichtbaar te maken wat ze vroeger met moeite uitdrukten in woorden. Ik hoop, dat de officiëele geografen er een ruim gebruik van zullen maken.

Dr. Jan ten Brink.

21-08-1879 Bataviaasch Handelsblad.

Nederlandsche Brieven. Kolff's *"Gambar-gambar akan peladjaran dan kasoekaän anak-anak dan iboe pahanja"* kwam ons dezer dagen eerst in handen en had al dadelijk de aantrekkelijkheid der nieuwheid en verrassing voor ons. Er bestaat nog zoo bitter weinig op dat gebied om onze jeugd met hetgeen in onze zoo fraaie koloniën voorkomt, bekend te maken, dat we niet nalaten kunnen iedere poging, om door bekendheid Nederland nader bij Indië te brengen, met ingenomenheid te begroeten. Bij het ontrollen van den bundel ontlokte ons het titelblad al dadelijk een glimlach, want het ernstige gelaat van den kleinen "njo", die bezig is zijne prenten aan zijn gehoor uit te leggen, is allerkeurigst en alleen de teekenstift van een vader, die die scene van uit een hoekje heeft afgegluurd, is in staat dat bakkesje zoo terug te geven. Ook njo's toehoorders zijn uitstekend getroffen en wel het allerbeste de baboe, die den huisjongen aanstaart en hem schijnt te zeggen: "wel, wat zeg je van zoo'n dreumis!" De verdere inhoud beantwoordt volkomen aan dat titelblad en het zal een fraai en doelmatig geschenk wezen, wanneer men die prenten zijne kinderen aanbiedt. Er moge al eene aanmerking kunnen gemaakt worden op de levendige kleuren, die zal aan de waarde van die prenten geen afbreuk doen, omdat de gebezigde kleuren vrij wel met de werkelijkheid overeen komen en het kind, waarvoor het geschenk bestemd moet blijven, veel meer door levendige dan wel andere kleuren aangetrokken wordt. Wij koesteren de hoop dat teekenaar en uitgever op het ingeslagen spoor zullen blijven volharden; dat op dien eersten bundel een tweede, een derde, ja een vierde zullen volgen, het onderwerp is rijk en het exploiteeren wel overwaard. Zoo zeer zijn wij met dien arbeid ingenomen, dat ofschoon die prenten voor de jeugd bestemd zijn, wij der vaderlandsliefde van den uitgever in overweging geven aan de Hoogmogenden der Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal ieder een present-exemplaar aan te bieden. Wellicht zullen die hoogwijzen zich vervaardigen in dien prentenbundel te bladeren, waarbij zij meer kennis omtrent land en volk van Nederlandsch-Indië zullen opdoen dan zij thans aan den dag leggen. Het loopen aan den leiband van hen, die hunne kennis omtrent de koloniën misbruiken ten gevalle van partijbelang en om heerschzuchtige doeleinden na te jagen, zou dan eenigszins ophouden; en ging dan het bekijken van Kolff's kinderprenten met wat degelijke studie gepaard, dan zou het ras eene onmogelijkheid worden dat een Indisch hoofdambtenaar de verklaring zou kunnen afleggen, dat de verhandelingen der Staten Generaal de gevaarlijkste lektuur voor den inlander zijn, omdat de daarin doorstralende onkunde bij den nadenkende wrok en wrevel moet opwekken...

04-09-1882 Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant.
De Geschiedkundig-Overijsselsche tentoonstelling. ...Wij vestigen nog de aandacht op een aardige collectie kinderprenten, gedrukt bij J. de Lange te Deventer, waaronder zeer curieuse exemplaren, als men bedenkt dat zij voor kinderen bestemd zijn, bij welke prenten zich de collectie, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, goed aansluit...

Prentnr. 83
Straatverkopers. Uitgever Jan de Lange (II), Deventer 1822-1849. Omschrijving: Blad met 8 voorstellingen van straatverkopers, zoals een wandelstokkenverkoper, een kaasverkoper en een mattenverkoper. Onder elke afbeelding een tweeregelig vers. Houtsnede gekleurd in blauw, geel en oranje; tekst in boekdruk.Afmeting 312x395 mm.

21-09-1883 Algemeen Handelsblad.
Allerlei. Op de één-cents kinderprenten, die eene voorstelling geven van de "Verkeerde Wereld', ziet men onder meer ook eene koe, die met zeker gevoel van eigenwaarde den slager gebonden aan een touw, ter slachtbank geleidt. Is er soms behoefte aan om deze of eene andere voorstelling door eene nieuwe illustratie te vervangen, dan leverde Arnhem daar voor dezer dagen geen ongepaste stof; eenige burgers droegen er met de noodige behoedzaamheid onder geleide van vele toeschouwers een beschonken politie-agent naar het bureau. 't Was den man aan te zien, dat hij geen gevoel had voor de attentie en de eer, die hem bewezen werd.

25-05-1891 De locomotief: Samarangsch handels- en advertentieblad.
Wat de Hollanders bezig houdt. ...De kinderprenten hielpen den goeden geest aanwakkeren. Men had er, waarvan de poppetjes de letters voorstelden en die het vers te lezen gaven:

Leve Dibbitz! blijf bevelen.
U is de vesting toevertrouwd;
Koning Willem heeft kasteelen
Op u, generaals gebouwd.

Zeker, op Dibbitz, den bevelhebber van Maastricht – een man van het slag Daendels – mocht men vertrouwen!

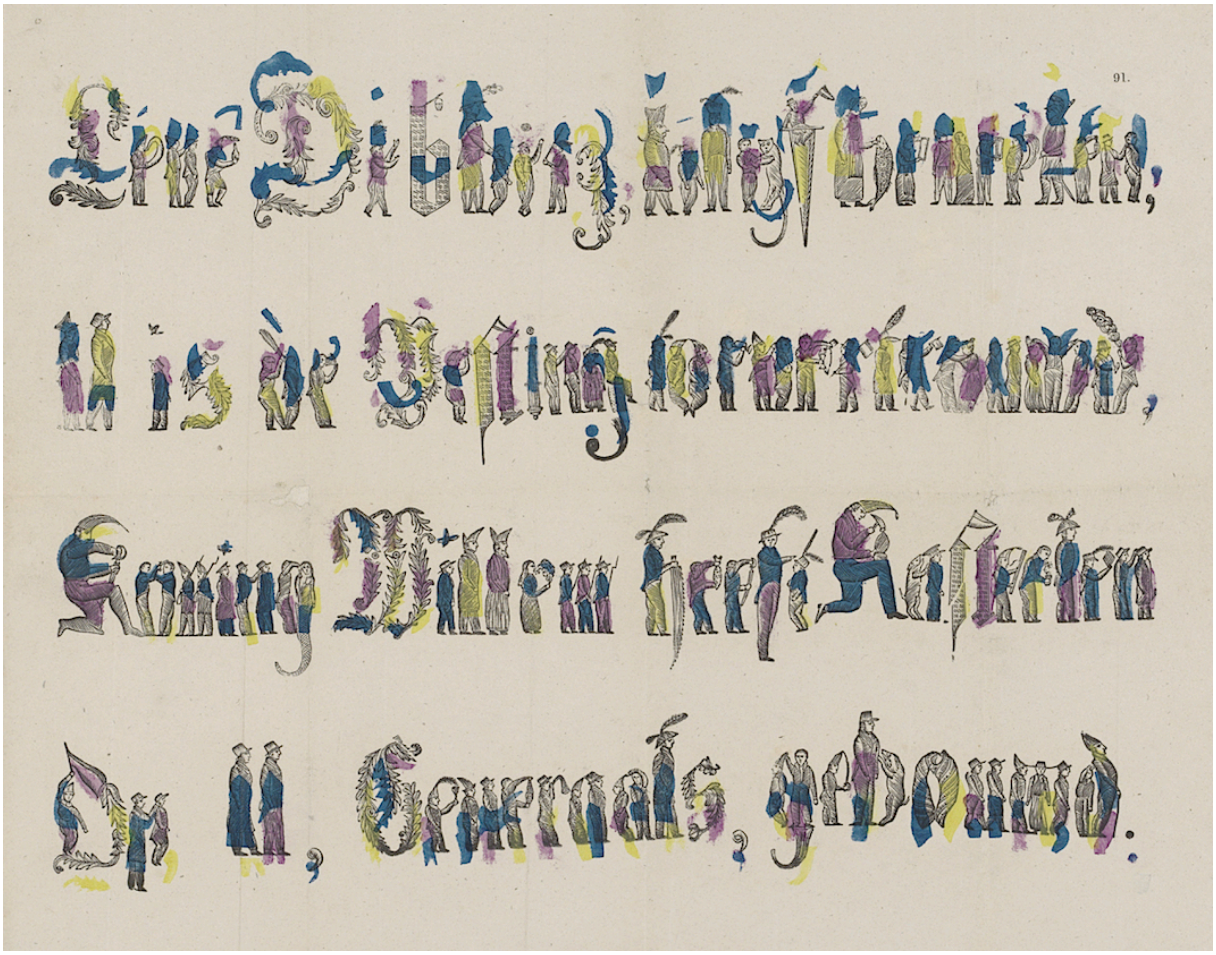

Prentnr. 91 Leve Dibbitz, blijf binnen u is de vesting toevertrouwd
Koning Willem heeft kastelen op u, generaals, gebouwd.
Uitgever Lutkie & Cranenburg, Den Bosch 1848-1881.
Omschrijving: Sierletters bestaande uit menselijke figuren.
Houtsnede gekleurd in blauw, geel en paars; tekst in boekdruk.
Afmeting 316x394 mm.

26-05-1888 De Maasbode.
Frankrijk – Door Clémenceau, Joffrin en Ranc is Woensdagavond te Parijs een anti-Boulangistische vergadering gehouden, waaraan een 400-tal personen deelnamen, bestaande uit Kamerleden, Senatoren, gemeenteraadsleden, journalisten en comité-leden der verschillende republikeinsche schakeeringen van Parijs. Besloten werd tot het oprichten eener vereeniging, welke den titel zal dragen van *Sociétédes droits de l'homme et du citoyen* en in zich opnemen alle republikeinsche krachten tegen elke poging tot reactie of dictatuur. Clémenceau las een verklaring in dien zin voor, welke met algemeene stemmen werd aangenomen. Volgens een verklaring van Joffrin zijn vele radicale en socialistische bladen het eens in het bestrijden van Boulanger. Zijn vrienden eischen de herziening van de tegenwoordige constitutie, maar niet op dezelfde wijze als de Boulangisten. De propaganda tegen het Boulangisme wordt te Parijs op grooten voet georganiseerd. Drie millioen centsprenten worden thans gedrukt, welke overal op het platteland gratis zullen worden verspreid. Boulanger is afgebeeld in uniform, terwijl hij de strijders van de Commune in 1871 vertrapt. Achter den generaal ziet men een .... gedaante. Voorts zijn er, waarop men den generaal ziet afgebeeld met een zweep in de hand en het volk voor zich uit jagende.

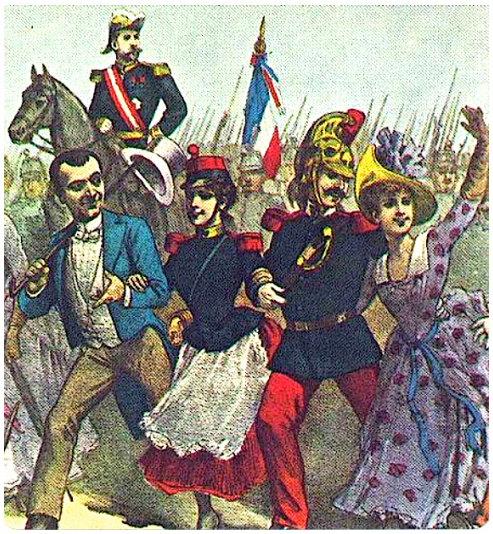

14-10-1891 Recht voor allen, orgaan der Sociaal-Demokratische Partij.
S.D.Onderwijzersvereeniging – Er is een groote behoefte aan aardige kinderboekjes en als de S.D. Onderwijzersvereeniging een nuttig werk wil doen, dat geheel op haar terrein ligt, dan bevelen wij haar ten zeerste de uitgave van zulke leerboekjes voor kinderen aan. Boekjes voor 5 cents, doortrokken van een gezonde geest in plaats van de laffe kost, die nu grootendeels den kinderen wordt voortgezet. De Fabelen en Vertellingen zijn zeer geschikt, maar de prijs van 25 cents is wat hoog. Ook zouden wij meer vertellingen verlangen voor kinderen van 10 tot 16 jaar, om ze hun te vertellen. Op sommige plaatsen gevoelt men de behoefte, omdat men zich bezig houdt met knapen en meisjes van dien leeftijd. Ook centsprenten kunnen dit doel uitstekend dienst dien. Wij brengen dit denkbeeld ter sprake, opdat bovengenoemde vereeniging ook in die richting eenig werk ga doen ten nutte van velen.

24-11-1893 Het Nieuws van den Dag.
De heeren Schalekamp, van de Grampel Bakker te Amsterdam bezorgden een tweeden druk van de bekende Nederl. Indische kinderprenten, of, zoals de Maleische titel luidt: *"Gambar-Gambar akan Peladjaran dan Kasoekaän Anak-Anak dan Iboe-Bapanja",* prenten tot leering en vermaak van kinderen en ouders...

04-09-1894 Het nieuws van den dag: kleine courant.
Tentoonstelling van platen, boekwerken, handschriften en curiosa betrekkelijk het tooneel in Nederland – Er is weer eens een gewichtige gebeurtenis in Amsterdam: de opening van een nieuwen Stads-Schouwburg, en weder komt de Heer A.Th. Hartkamp, de bekende verzamelaar, voor den dag met de geschiedenis van het verleden van dit gebouw en van al waarvan dit het symbool is. Hij voegt er aan toe een blik in het tooneelwezen van andere steden van ons land. Bij eene vluchtige bezichtging blijkt reeds, dat de Heer Hartkamp in de zalen van Arti schatten voor kunst en geschiedenis bijeen heeft gebracht...
Tot het uniekste der verzameling behooren twee gekleurde centsprenten, *De Bruiloft van Kloris en Roosje* te aanschouwen gevende, met toepasselijke onderschriften. In het eerste vierkantje dezer prenten komen *Kloris en Roosje* op een chais aanrijden.

Zie Kloris en Roosje wat rijden zij snel
Zij zitten daar samen zoo goed en zoo wel
Ze zijn zóo gelukkig, daar wel haast de trouw
Aan Kloris zijn Roosje zal maken zijn vrouw.

Prentnr. 4 Neemt, kleinen, neemt vrolijk, beziet deze Prent,
Zij maakt u met Kloris en Roosje bekend (...)
Drukker P.C.I. van Staden Czn., Amsterdam 1850-1870.
Omschrijving: Blad met het verhaal van Kloris en Roosje in twaalf voorstellingen. Onder elk plaatje een vierregelig versje.
Houtgravure met tekst in boekdruk, gekleurd. Afmeting 286x362 mm.

26-01-1895 De Graafschap-bode.
Geschiedenis van de week. ...Tegenover den historischen “Jan zonder Land”, zouden we als *democratisch* figuur “Jan de Wasscher” kunnen stellen, zeer vermaard uit den tijd der kinderprenten, aanvangende met de merkwaardige gebeurtenis, inleiding van zoveel huwelijken:

”Jan de Wasscher èn zijn Griet,
Trouwen hier, gelijk ge ziet!”

Ach, waarom heeft de nieuwe kunstsmaak die prenten verbannen, zonder er wat beters en menschkundigers voor in de plaats te geven?...

Prentnr.15 Geschiedenis van Jan de Wasscher en zijn Griet
Histoire de Jean et Marguerite.
Uitgever Franciscus Anthonius Beersmans, Turnhout 1866-1902.
Omschrijving: Blad met 24 voorstellingen uit het leven van Jan de Wasser, een man die van zijn vrouw Griet, die de broek aan heeft, al het huishoudelijk werk moet doen, hier uitgebeeld door honden die zich als mensen gedragen. Onder elke afbeelding een tweeregelig vers in het Nederlands en in het Frans.
Houtsnede; tekst in boekdruk. Afmeting 442x320 mm.

28-11-1898 Het Nieuws van den Dag.
Brieven uit Parijs. ...Een week geleden klonk het op de boulevards uit de monden van dozijnen *camelots: "L'histoire d'un innocent par... Clémenceau!"* en daarmee werd te koop geboden een prent – in de trant van onze twee- en driecents kinderprenten – waarop in een 16-tal onnoozel leelijke afbeeldingen, met korte verklarende onderschriften, de geschiedenis van Dreyfus, met tot slot zijn rehabilitatie, werd gegeven. Het behoeft geen betoog, dat de heer Clémenceau niet schuldig was aan deze on aesthetische uitgave, die wel leelijk, maar niet slecht bedoeld was...

Histoire d'un innocent, 1898 door Georges Clemenceau.
De Dreyfus-affaire. Dreyfus werd 15 oktober 1894 gearresteerd op grond van valse documenten waaruit zou blijken dat hij verraad zou hebben gepleegd (hij zou een spion zijn voor Duitsland); het feit dat hij een jood was had met dit alles te maken. Hij werd 5 januari 1895 uit zijn rang gezet, zijn insignes werden afgerukt, zijn zwaard gebroken. "Mort aux juifs!" brulde de meute. Korte tijd later werd hij veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf, uit te zitten op het beruchte Duivelseiland. Zijn veroordeling veroorzaakte veel opschudding en diverse personen hebben zich beijverd hem vrij te krijgen. De bekende schrijver Emile Zola heeft zich voor zijn vrijlating en rehabilitatie ingezet met zijn beroemde open brief uit 1898 getiteld J'accuse…! Daarin werd ook de naam van de werkelijke spion vermeld, de Franse majoor Walsin-Esterhazy.

17-11-1899 De bazuin.
De prijs is 40 cent. Ter uitdeeling aan kinderen op Zondagsscholen worden aanbevolen de **Gekleurde Cents-Prenten** over de Bijbelsche Geschied. O & N. Test. Bij toezending van het bedrag worden ze franco verzonden door Zalsman te Kampen.

Prentnr. 4 Bijbelse en moralistische taferelen. Oude Testament.
Uitgever Johannes Seydel, Leeuwarden 1776-1813.
Omschrijving: Blad met 12 Bijbelse en moralistische taferelen.
Onder elke afbeelding een tweeregelig vers.
Houtsnede gekleurd in oranje en blauw; tekst in boekdruk.
Afmeting 320x398 mm.

21-04-1900 Het Nieuws van den Dag.
Het Tooneel. *Een oude Kinderprent van het Kluchtspel Jan Klaassen, of De Gewaande Dienstmaagd.* Thomas Asselijn's kluchtspel *Jan Klaassen* blijft de Amsterdammers behagen... Naar aanleiding der opmerking in het tooneelverslag, dat Jan ter Gouw zich nog herinnerde in 1825 een kinderprent gezien te hebben, bevattende de geschiedenis van het kluchtspel, heeft de heer Gorter, uit Grouw, de groote vriendelijkheid mij eene beschrijving te geven eener prent uit zijne verzameling: "Kinderprenten uit Grootvaders jeugd", vermeldende de historie van Jan Klaassen. De Kinderprent is uitgegeven: *te Amsterdam, bij J.Bouwer en de wed. J. Ratelband, op de Rozegragt, Zuydzijde, in de Bybel-Drukkerije.*

Het jaartal ontbreekt. Bij naslaan van de “Alfabetische lijst der boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland, door A.M. Ledeboer, uitgegeven te Utrecht bij J.L. Beijers 1876, vond ik opgeteekend: “Johannes Bouwer 1759-1793. Woonpl. Roozegragt, Zuidzijde, uithangteeken: In de Bybeldrukkerije”, en “J. Bouwer en Wed. J. Ratelband 1799. (Drukkery voor Leerboeken).”
Hieruit volgt dat de kinderprent op z’n vroegst kan zijn van 1799. Wel een bewijs van den grooten opgang van Jan Klaassen, dat er ruim honderd jaar na de eerste vertooning, nog een kinderprent van verscheen. Op de prent hebben alle huizen natuurlijk kleine ruitjes.

De historie van Jan Klaasz / of de gewaande dienstmaagd.
Uitgever Bouwer en de weduwe Johannes Ratelband (II),
Amsterdam 1794-1804.
Omschrijving: Blad met 16 voorstellingen over Jan Klaassen die zich voordoet als een dienstmeid. Onder elke afbeelding een vers.
Houtsnede gekleurd in blauw, geel en oranje; tekst in boekdruk.
Afmeting 413x328 mm.

02-02-1902 Het volk: dagblad voor de arbeiderspartij.
Een beetje Van Speyk – Van morgen was in de Jonge Roelensteeg, te zien een processie van mooie mannen met medailles en strepen, mannen met hooge hoeden en een paar vrouwen, die wonderlijk in den pas liepen. De optocht stak dwars de Kalverstraat over en verdween in het koffiehuis "De Karseboom". Deze gebeurtenis geschiedde ter eere van Jan Carel Josephus van Speyk, die op 31 Januari 1802 geboren werd en alzoo op 31 Januari 1902 honderd jaar geleden werd geboren. Deze Van Speyk werd een beroemdheid, zooals ge allen weet, door z'n dood en nadien zijn dan ook allerlei dingen bij elkaar gegrasduind, waaruit kan blijken hoe groot de jonge luitenant eigenlijk was – en deze dingen zijn thans van hem te zien op een tentoonstelling, die het *Nieuwsblad* in zijn gebouw houdt... Van al wat daar bijeen is en dat vaderlandsche harten met eerbied kunnen gaan bewonderen, heb ik 't aardigst gevonden de centsprenten, die over den held apekool verkochten en waarvan het volgende is geschreven:

Zijn eigen keus was 't zeemansleven,
Zie hem hier als matroos begeven
Aan boord van 't schip "De Wassenaar",
Vaarwel mijn vriend! Mijn tijd is daar.

Prentnr. N169 Van Speijk's leven en dood / Vie et mort de Van Speyk.
Uitgever Brepols & Dierckx zoon, Turnhout 1833-1911.
Omschrijving: Blad met 12 voorstellingen over het leven en de zelfopoffering van J.C.J. Van Speijk tijdens de strijd tegen de Belgen.
Onder elke afbeelding een vierregelig vers in het Nederlands en een tweeregelig vers in het Frans.
Kleurenlithografie in geel, blauw, roze en rood; tekst in boekdruk.
Afmeting 374x310 mm.

01-04-1905 Arhemsche courant.
Nieuws uit gemeente en provincie – *Zutphania...* Dr Meinsma, leraar alhier, had zijn omvangrijke verzameling oude kinderprenten aan ’t Museum beschikbaar gesteld en het was genoegelijk eens een uurtje te kijken naar die centsprentem uit den ouden, soms uit den heel ouden tijd, en te lezen wat er onder die zonderling bekleurde afbeeldingen stond. En ik voelde nu, dat mij in mijn jeugd eenigszins te kort was gedaan, doordat men mijn schoonheidszin had willen op wekken door heel mooie prenten. Als kind heb ik van deze niet genoten. Gek, dat al die prenten uit Frankrijk of Belgie komen. Zelfs de beroemde “Muis” van Braga – nu uitverkocht, althans in de oorspronkelijke uitgaaf, - is in een kinderprent overgezet... De prentafbeeldingen zijn slordige en verkleinde nabootsels van de oorspronkelijke Braga-illustraties en onder het eerste prentje zijn bovenstaande woorden aldus weergegeven:

Hoor toch eens, ventje-lief, wat is er toch in huis?
Een moordenaar misschien, of wel is ’t eene muis?

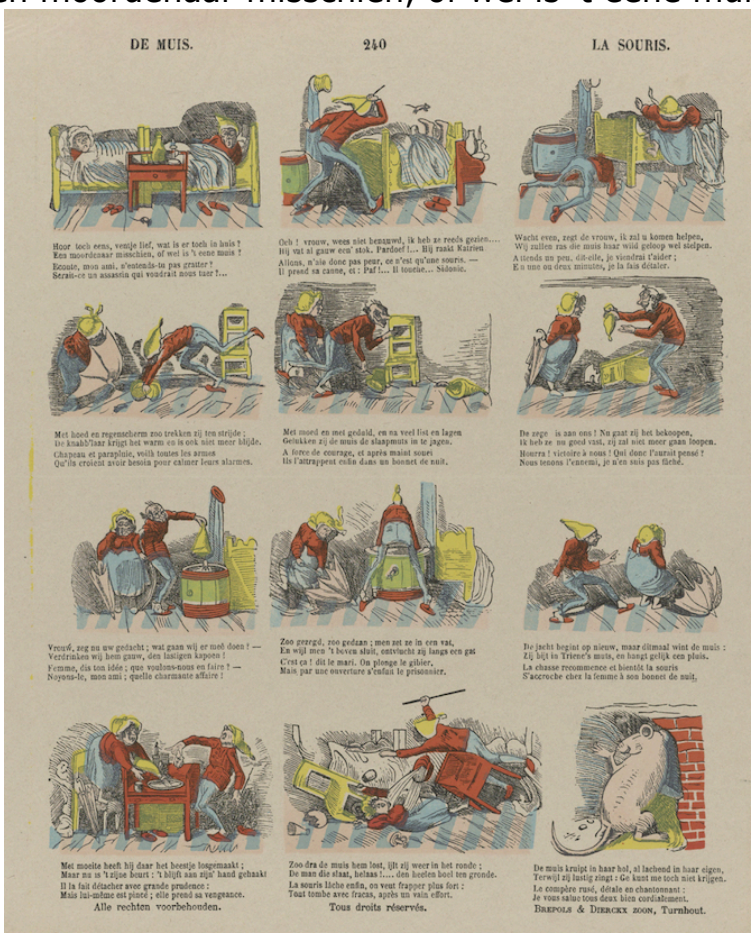

Prentnr. 240 De muis / La souris.
Uitgever Brepols & Dierckx zoon, Turnhout 1833-1911.
Omschrijving: Blad met 12 voorstellingen over een man en vrouw die een muis in hun huis proberen te vangen. Onder elke afbeelding een onderschrift in het Nederlands en in het Frans.
Kleurenlithografie in geel, blauw, roze en rood; tekst in boekdruk.
Afmeting 378x308 mm.

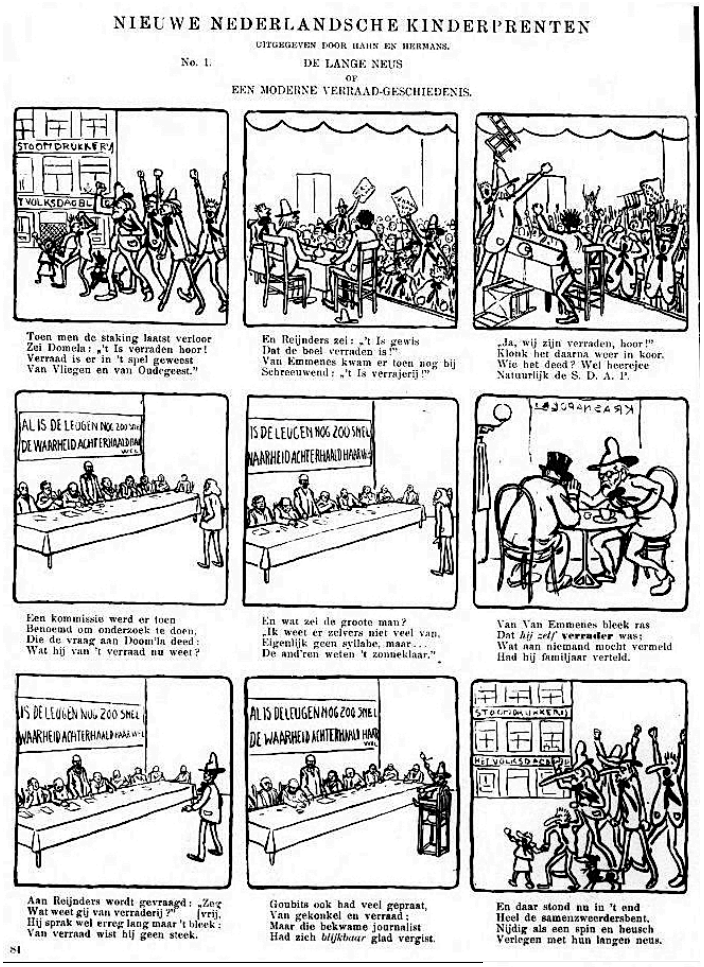

13-09-1903 Het Volk.
Weg met de Slavernij.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

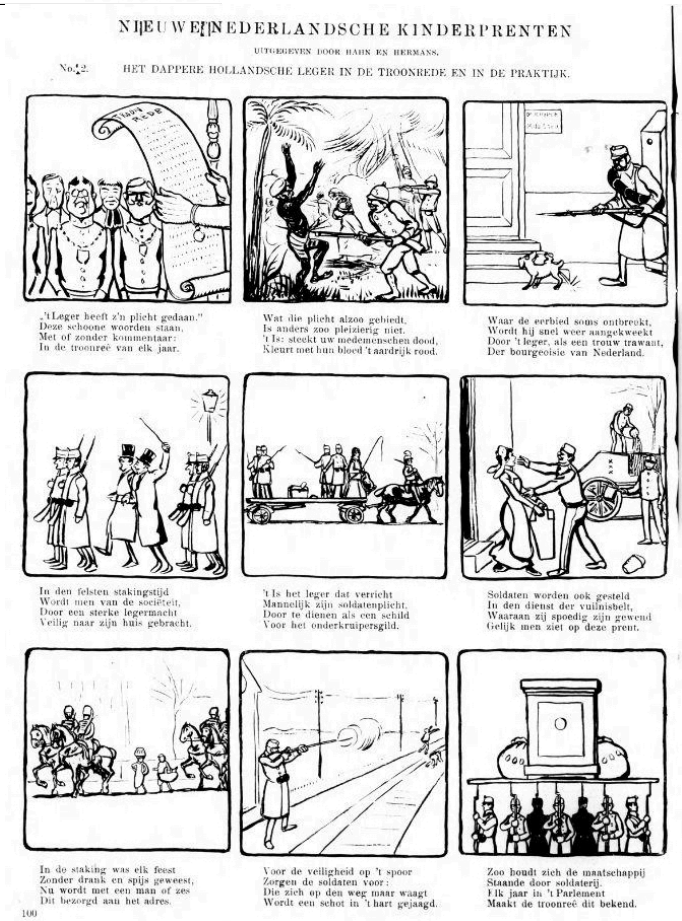

27-09-1903 Het volk.
Het Dappere Hollandsche Leger in de Troonrede en in de Praktijk.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

11-10-1903 Het Volk.
De heer Jean Beker als kamerlid.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

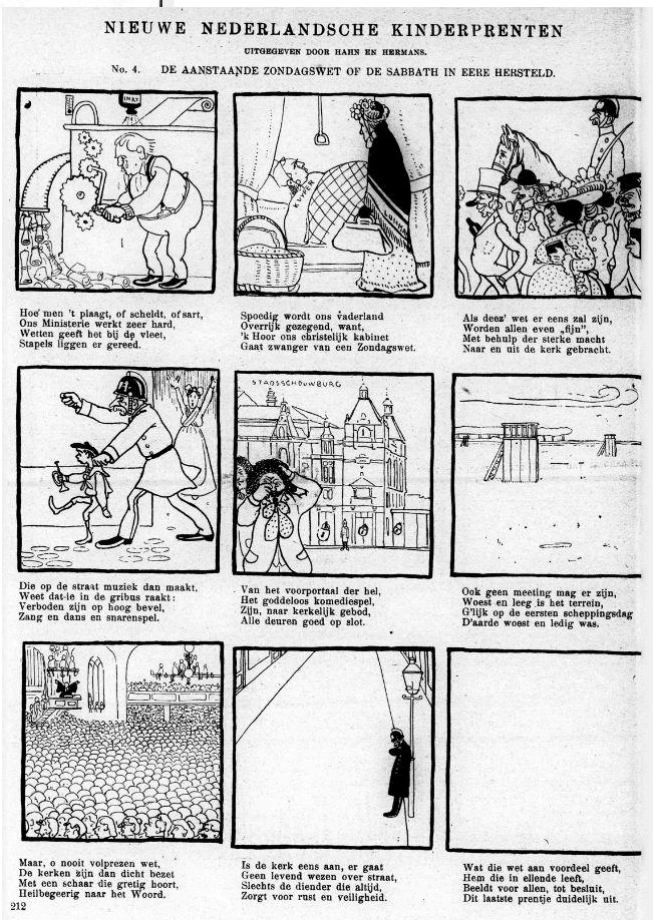

03-01-1904.
De aanstaande zondagswet op de sabbath in eere hersteld.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

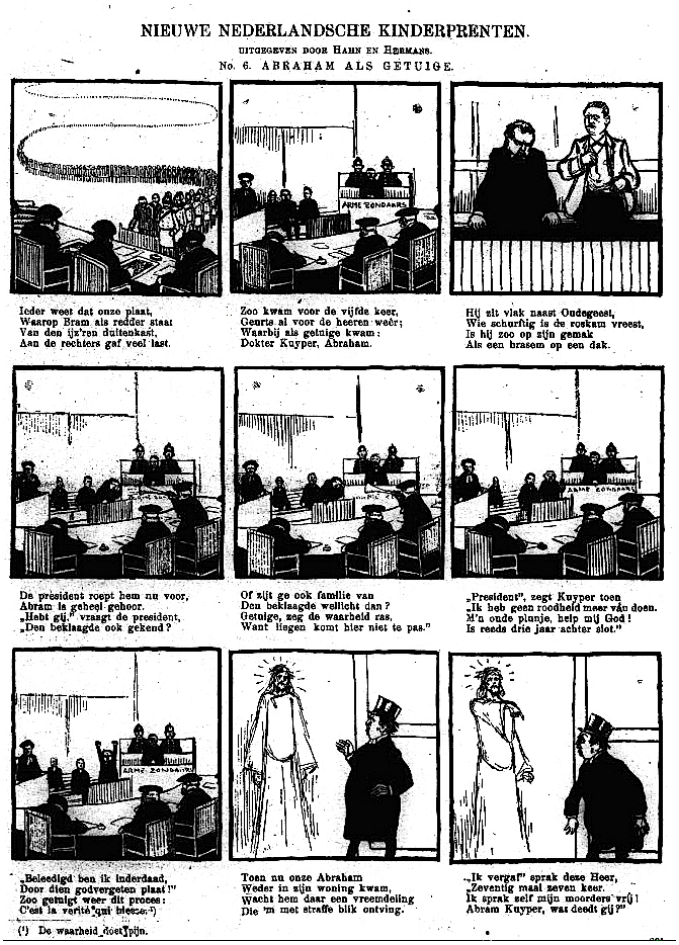

17-04-1904.
Abraham als getuige.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

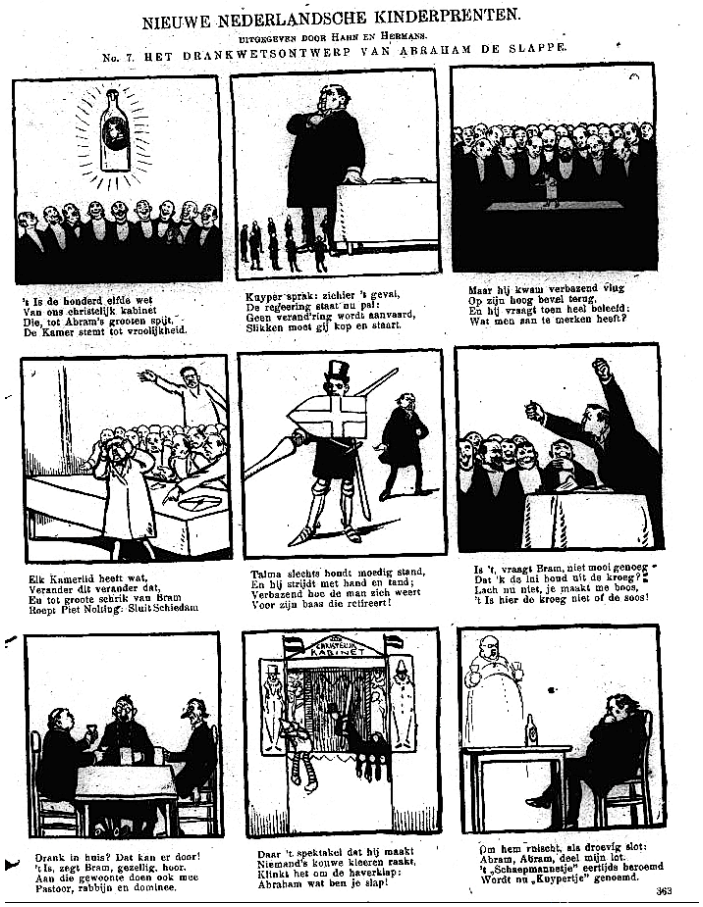

15-05-1904 Het Volk.
Het Drankwetsontwerp van Abraham de Slappe.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

03-07-1904 Het Volk.
De eerste kamer in de naaste Toekomst.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

11-09-1904 De Maasbode.
Loébotsjnië kartinki (volksprenten). ...De uithangborden van een Russischen winkel vertellen wat er binnen te koop is, niet door de opschriften, maar door de afbeeldingen van de koopwaren...
Voor een dergelijk niet leeskundig publiek nu hebben we hier de zogenaamde loébotsjnië kartinki, volksprenten, die, nu we in oorlogstijd leven, in bijzonder groote oplagen verschijnen, terwijl in de gewone tijden van vrede slechts gewichtige gebeurtenissen in het keizerlijk huis, huwelijk, kroningsfeest, regeeringsjubileum, tot stof dienen voor deze kunstproducten. De oorlog geeft dagelijks nieuwe stof en daar het steeds op den weg eener regeering ligt, haar eenmaal begonnen oorlogen zoo populair mogelijk te maken, en daardoor de vaderlandsliefde zoo hoog mogelijk op te drijven, zoo laat de Russische censuur, die in gewone tijden de publiciteit vooral voor 't volk, zoo sterk mogelijk tegenhoudt, van de uitgaven dezer volksprenten zooveel prenten maken als ze maar willen, mits aan deze ééne voorwaarde maar voldaan wordt, dat n.l. op de prenten de Russen steeds de baas zijn, en de Japanners zoo geducht afgeranseld worden, dat de eenvoudige man uit het volk zijn aderen voelt zwellen van trots op zijn vaderland.

Loébotsjnië heeten deze kartinki (prenten) wat zooveel betekent als gedrukt met een cliché van loebók (boomschors). Oorspronkelijk werden de volksprenten op deze goedkoope primitieve manier gedrukt, een soort houtsnee dus als men wil.

Sil'nyi i slavnyi khrabryi voin Anika.
Uitgever V.A. Vasil'yev, Moskou 1887-1889. Lithografie.

In den tegenwoordigen tijd, nu men zooveel betere, en wat meer zegt, nog goedkoopere middelen ter vermenigvuldiging heeft, wordt voor deze prenten een ordinaire soort steendruk genomen. De kleuren vooral van de zeeslagprenten zijn met onbeschrijfelijk gemeene brutaliteit op den steen gegooid. Een nacht is zwart-blauw, en oranje of geel als een eierdooier zijn de ontploffingen der granaten, die je als roode bollen uit de kanonnen ziet vliegen; rood, blauw en geel zijn de drie kleuren, waarin de prenten gedrukt zijn. De verkoopprijs dezer prenten is volstrekt niet zo goedkoop als de slechte uitvoering zou doen vermoeden. Voor dertig à vijf-en-dertig kopeken worden deze prenten verkocht, kleinere voor tien à vijftien kopeken. Maar toch worden ze veel verkocht. Het volk, omdat het ze zoo mooi vindt, om er thuis den wand mee te sieren, of om naar familieleden in 't dorp te sturen, en het beschaafde publiek koopt ze als curiositeit, en er zijn zelfs menschen, die er een ernstige verzameling van maken.

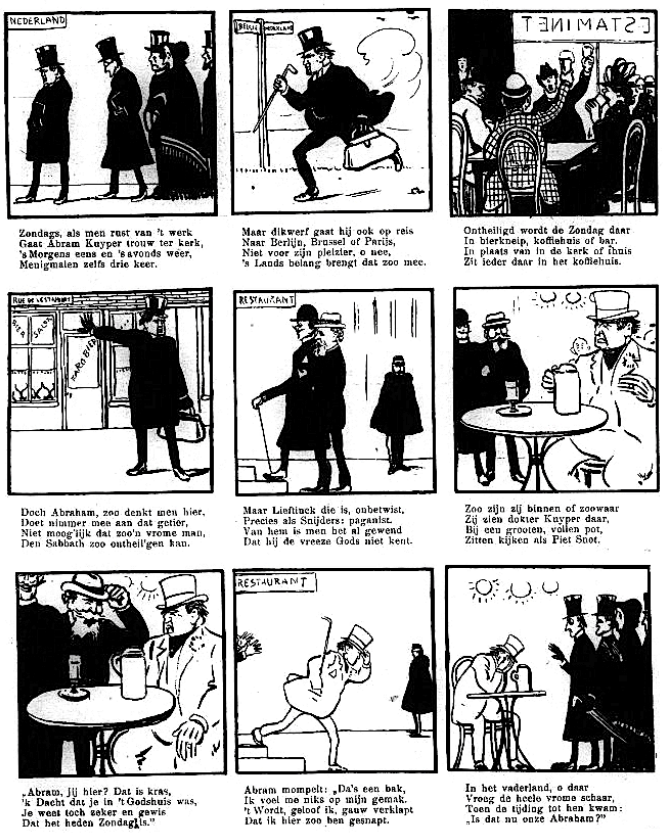
NIEUWE NEDERLANDSCHE KINDERPRENTEN.
UITGEGEVEN DOOR HAHN EN HERMANS.
No. 9. KUYPER OP Z'N ZONDAGS.

Zondags, als men rust van 't werk
Gaat Abram Kuyper trouw ter kerk,
's Morgens eens en 's avonds weer,
Menigmalen zelfs drie keer.

Maar dikwerf gaat hij ook op reis
Naar Berlijn, Brussel of Parijs,
Niet voor zijn pleizier, o nee,
's Lands belang brengt dat zoo mee.

Ontheiligd wordt de Zondag daar
In bierkneip, koffiehuis of bar.
In plaats van in de kerk of thuis
Zit ieder daar in het koffiehuis.

Doch Abraham, zoo denkt men hier,
Doet nimmer mee aan dat getier,
Niet moog'lijk dat zoo'n vrome man,
Den Sabbath zoo ontheil'gen kan.

Maar Lieftinck die is, onbetwist,
Precies als Snijders: paganist.
Van hem is men het al gewend
Dat hij de vreeze Gods niet kent.

Zoo zijn zij binnen of zoowaar
Zij zien dokter Kuyper daar,
Bij een grooten, vollen pot,
Zitten kijken als Piet Snot.

„Abram, jij hier? Dat is kras,
'k Dacht dat je in 't Godshuis was,
Je weet toch zeker en gewis
Dat het heden Zondag is."

Abram mompelt: „Da's een bak,
Ik voel me niks op mijn gemak.
't Wordt, geloof ik, gauw verklapt
Dat ik hier zoo ben gesnapt.

In het vaderland, o daar
Vroeg de heele vrome schaar,
Toen de tijding tot hen kwam:
„Is dat nu onze Abraham?"

30-10-1904 Het Volk.
Kuyper op z'n Zondags.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

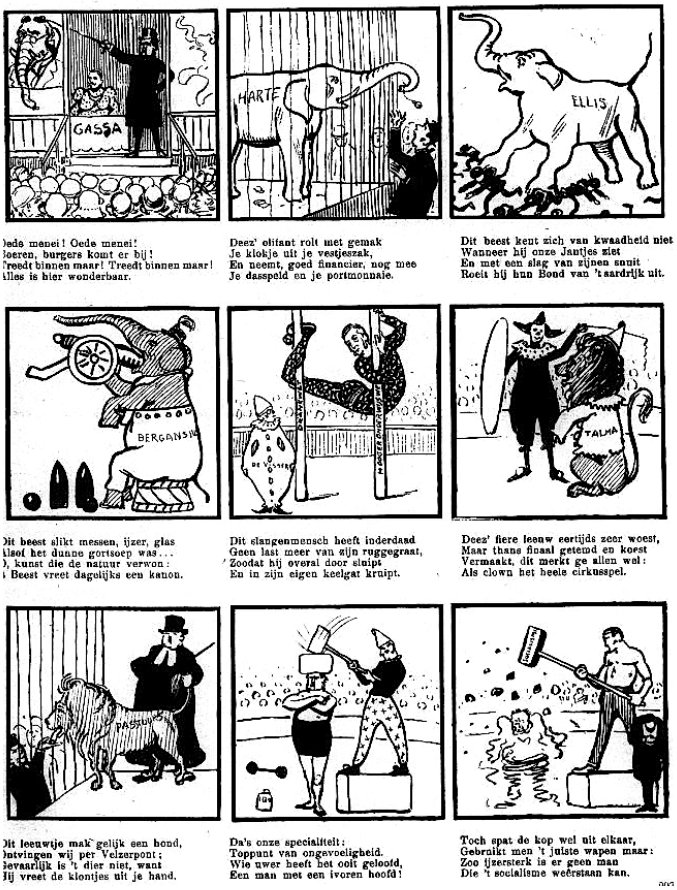
NIEUWE NEDERLANDSCHE KINDERPRENTEN.
UITGEGEVEN DOOR HAHN EN HERMANS.
No. 10. HET HAAGSCHE SPECIALITEITENCIRKUS VAN BARNUM EN BAILY.

Oede menei! Oede menei!
Boeren, burgers komt er bij!
Treedt binnen maar! Treedt binnen maar!
Alles is hier wonderbaar.

Deez' olifant rolt met gemak
Je klokje uit je vestjeszak,
En neemt, goed financier, nog mee
Je dasspeld en je portmonnaie.

Dit beest kent zich van kwaadheid niet
Wanneer hij onze Jantjes ziet
En met een slag van zijnen snuit
Roeit hij hun Bond van 't aardrijk uit.

Dit beest slikt messen, ijzer, glas
Alsof het dunne gortsoep was...
O, kunst die de natuur verwon:
Beest vreet dagelijks een kanon.

Dit slangenmensch heeft inderdaad
Geen last meer van zijn ruggegraat,
Zoodat hij overal door sluipt
En in zijn eigen keelgat kruipt.

Deez' fiere leeuw eertijds zeer woest,
Maar thans finaal getemd en koest
Vermaakt, dit merkt ge allen wel:
Als clown het heele cirkusspel.

Dit leeuwtje mak gelijk een hond,
Ontvingen wij per Velzerpont;
Gevaarlijk is 't dier niet, want
Hij vreet de klontjes uit je hand.

Da's onze specialiteit:
Toppunt van ongevoeligheid.
Wie uwer heeft het ooit geloofd,
Een man met een ivoren hoofd!

Toch spat de kop wel uit elkaar,
Gebruikt men 't juiste wapen maar:
Zoo ijzersterk is er geen man
Die 't socialisme weêrstaan kan.

25-12-1904 Het Volk.
Het Haagsche Specialiteitencirkus van Barnum en Baily.
Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

19-03-1905 Het Volk.

De Historie van Bangen Bram.

Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten uitgegeven door Hahn en Hermans.

NIEUWE NEDERLANDSCHE KINDERPRENTEN.

DE HISTORIE VAN BANGEN BRAM.

's Morgens als 't haantje kraait, kijkt [Brammie door de ruiten
Loert tusschen zijn gordijnen door naar [buiten,
Alwaar zijn goede vriend, de trouwe [rechercheur,
Kleinsnat geregend staat te schild'ren voor [zijn deur.

Wijl vele groote mannen, geloof het mij [toch grif,
Een wreeden dood eens stierven, vanwege [het vergif,
Moet vriend De Wilde, Brammie's secre-[taris,
Voor-proeven het diner, of er soms ook [gevaar is.

Komt Brammie soms op straat, de recher-[cheur die loopt
Hem op de hielen na, bewaakt hem trouw.
[En koopt
De Groote Man een koek of wel een [Haagsche hop,
De wachter waakt en spiedt in elken hoek [of slop,

Of ook een moordenaar 't op Brammie [heeft voorzien,
Hem wreedlijk wil ontrukken aan al zijn [kleine liën,
En elkeen die een mand of zak of pakje [draagt,
Wordt mededoogenloos uit Brammies [buurt gejaagd.

De rechercheur draagt, ten gerieve van [zijn baas,
Het boek waarin ge vindt — al klinkt [het nog zoo dwaas,
Signalementen, — werkelijk, o, als ge 't [toch eens wisten . . . .
Der tamste menschensoort: van Neerlands [anarchisten.

Zoo komt men op den winkel, oftwel 't [departement
Van Binnenlandsche Zaken, den lezer [welbekend.
Alvorens aan 's lands zaken te wijden [zijne kracht,
Wordt eerst terdege nagespeurd, of ner-[gens onraad wacht.

Maar als in 't parlement bij soms ver-[schijnen moet,
Dan is 't een droeve stond, want bij de [deur dan groet
Hem trouw de rechercheur, die buiten [dan blijft staan,
Omdat alleen gekozenen naar binnen [mogen gaan.

Weshalve dan De Wilde aan 't Moderamen [schreef,
Dat, waar in Sliedrecht nog een zetel is [te geef,
De kandidaat gevonden is, ook verder [dan de deur,
Behoefte in de Kamer is aan Brammie's [rechercheur.

Wel vraagt nu menigeen, die deez' his-[torie las,
Hoe of gekomen is wat vroeger nooit [zoo was?
Van welk' verboden vrucht heeft Brammie [toch gegeten,
Dat hij getroffen werd met knaging van [geweten?

01-04-1905 Arnhemsche courant.
Zutphania. Laatst nam ik C. Vosmaer's "Vogels van diverse pluimage" nog eens ter hand. Ouwerwetsch? Misschien wel. De Hollandsche taal is ten minste, sinds de eerste uitgave verscheen, heel wat verrijkt, de schrijfkunst heel wat verfraaid. Maar 't was mij ook om iets ouwerwetsch te doen; ik wou nog eens herlezen "Een oude strijd", omdat mij is bijgebleven was van een opmerking over oude kinderprenten. En jawel, dat was het. De schrijver had in een klein dorpswinkeltje, zoo'n manusje van alles, een kinderprent zien hangen van klein Duimpje, een echte, geen nieuwe namaak. En met welgevallen denkt hij terug aan het onderschrift:

Moeder zeit, wel dat is fraai
Daar zit hij in de eetschapraai.

In de nieuwerwetsche namaak was de eetschapsraai, het reeds toen onbegrepen woord voor een buffetje, vervangen door iets moderners, maar daar op dat dorpje was nog zoo'n oude prent te krijgen, waarop de roode en groene vlakjes zoo onpartijdig mogelijk op en naast de figuren waren rondgestrooid...

Prentnr.57 Klein Duimpje.
Uitgever M. Hemeleers-van Houter, Schaarbeek 1827-1894.
Omschrijving: Blad met 20 voorstellingen uit het sprookje van Klein Duimpje. Onder elke afbeelding een tweeregelig vers in het Nederlands en in het Frans.
Houtsnede gekleurd in blauw, geel en rood; tekst in boekdruk.
Afmeting 381x334 mm.

26-10-1905 Nieuws van den dag.

Oude Nederlansche Kinderprenten. In het Leidsche Volkshuis is eene belangrijke tentoonstelling geopend van oude Nederlandsche Kinderprenten uit de 17e, 18e en uit het begin van de 19e eeuw. Behalve het "Leven en Bedrijf van Jan Wasscher en zijn Wijf", uit verschillende perioden, zijn andere geliefde prenten aanwezig: Tijl Uilenspiegel en Keesjesmaat, Tetjeroen en Steven van der Klok, de Verkeerde wereld en Luilekkerland, alle in oude vorm.
Talrijk zijn ook de voorstellingen uit het kinderleven, afbeeldingen van ambachten en bedrijven en Bijbelsche tafereelen, alle houtsneeprenten. Het voornemen is de volgende week een aantal oude Fransche en Duitsche prenten ten toon te stellen, om het onderscheid met de onze te doen zien.

Prentnr.N25 Hier ziet gij Steven van der Klok, / En al zijn hooggeroemde daden, / Waar hij zoo veel opzien trok, / En zich met eer zag overladen.
Uitgever Jan de Lange (II), Deventer 1822-1849.
Omschrijving: Blad met 24 voorstellingen over het leven van Steven van der Klok. Onder elke afbeelding een tweeregelig vers.
Houtsnede en tekst in boekdruk. Afmeting 416x324 mm.

01-01-1906 Het nieuws van den dag / 06-03-1906 De Grondwet.
Kind en Kunst – Zondag wordt in het Stedelijk Museum door de Vereeniging “Kunst aan het volk” een tentoonstelling geopend... De prentkunst is op deze expositie overheersend. Om met het oudste te beginnen: in een der zalen is een retrospectieve afdeeling. Hier is een geheele collectie oude één-centsprenten uitgelegd, gedrukt met primitieve houtsneden... Wie herinnert niet uit zijn jeugd de geschiedenis van Jan Wasscher, en de prent waarop de jaargeijden in zulke helle kleuren zijn afgemaald?

Prentnr.N35 De lente schetst het beeld der jeugd. / De zomer jongelieden deugd. / De herfst vertoont den huwelykstyd. / De winter wyst op d'eeuwigheid.
Uitgever P.J. Delhuvenne, Turnhout 1842-1856.
Omschrijving: Blad met 4 voorstellingen van de vier seizoenen in een lijst met draperieën. Onder elke voorstelling een vierregelig vers.
Houtsnede gekleurd in geel, rood en groen; tekst in boekdruk.
Afmeting 394x329 mm.

15-12-1909 Nieuwe Rotterdamsche Courant.
Oude Italiaansche houtsneden. De tentoonstelling van Italiaansche volksprenten die deze week in het Leidsche Volkshuis gehouden wordt, verdient dat er de bijzondere aandacht op wordt gevestigd. Niet slechts omdat er bij het tentoongestelde veel merkwaardigs is, maar tevens omdat er van dit onderdeel der Italiaansche kunst in ons land nog nooit iets te zien is geweest…
Gelijk overal, zijn ook in Italië van de oude voor het volk bestemde prenten slechts enkele exemplaren bewaard gebleven. Onder de hier tentoongestelde is dan ook geen afdruk ouder dan de 18de eeuw. Niettemin dagteekent het meerendeel der houtblokken uit de 16de en de 17de eeuw, en zijn sommige zelfs van nog vroeger datum.
Behalve eenige aardige nieuwere volksprenten uit verschillende Italiaansche steden, o.a. een ganzenbord uit Parma met de heldendaden van Napoleon, vindt men in de eerste plaats een aantal zeldzame houtsneden van de firma Remondini te Bassano (bij Venetië)…

"De omgekeerde wereld", IL MONDO AL ROUERSCIO OSSIA IL COSTUME MODERNO, omstreeks 1720. Deze fraaie handgekleurde prent geeft 19 taferelen met tweeregelig onderschrift op drie rijen.

Opmerkelijk is ook het 17de eeuwsche ganzenbord met caricaturen naar Callot en het adres van Carlo Coriolani te Venetië.

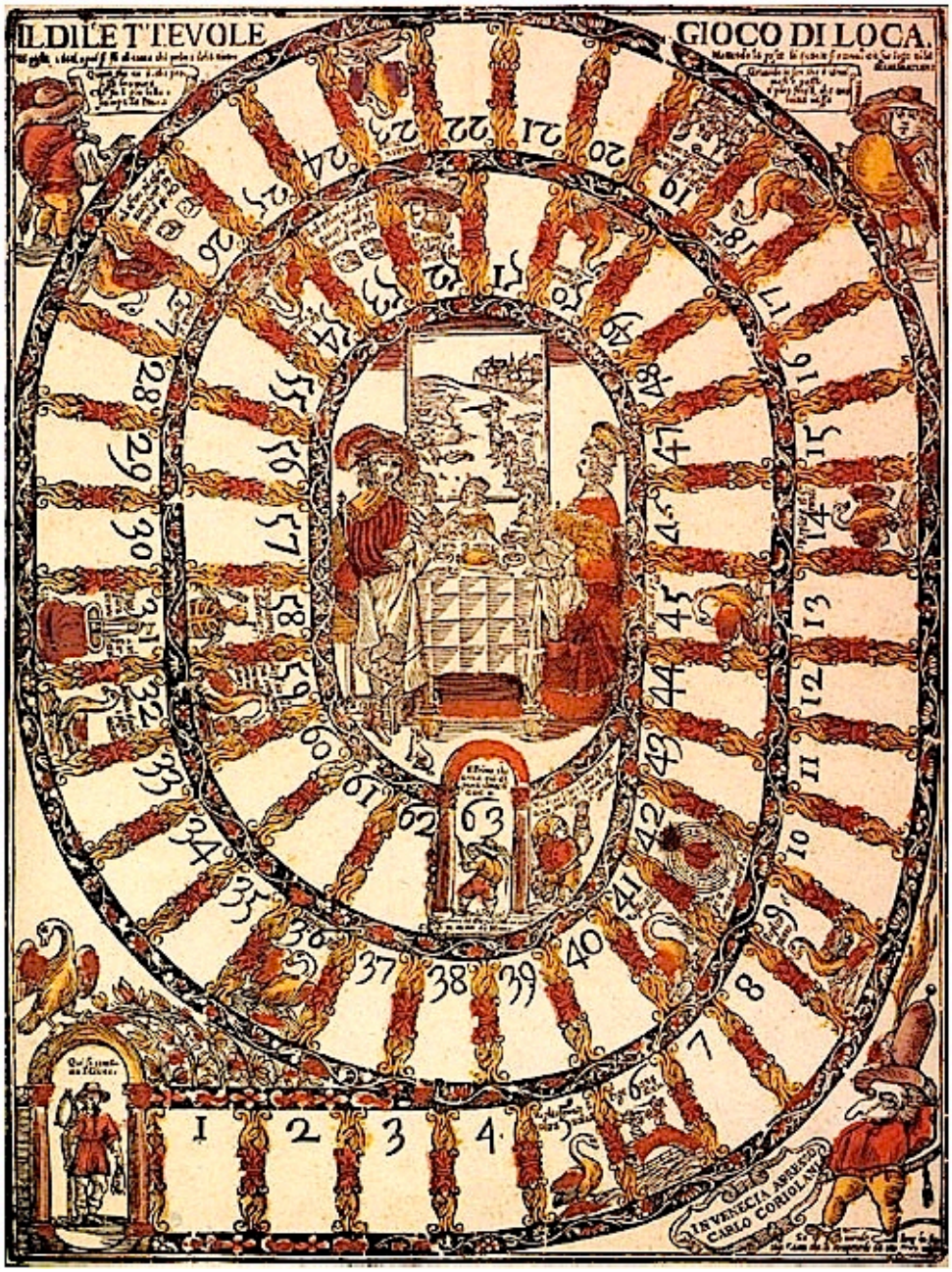

Het spel wordt op een bord met een aantal in spiraalvorm aaneengesloten vakjes gespeeld. Het lot van de spelers wordt bepaald door dobbelstenen. Wie het eerst over de eindstreep komt wint. Onderweg kunnen de put en de gevangenis maar het best worden vermeden om vertraging te voorkomen. Het ganzenbord is ook niet verschoond gebleven van symboliek. In vroegere tijden bracht de gans geluk. De weg die dit beestje op het bord aflegt staat symbool voor de levensweg van de mens. Zijn naam dankt het vermoedelijk aan één van de oudst overgeleverde borden uit Italië. Op het middenveld zit een ouderpaar met hun driekoppig kroost aan tafel aan het avondmaal. Er prijkt ganzengebraad op het menu. Weer anderen beweren dat de spelers na afloop met het bij elkaar gespeelde geld een vette gans kochten op de lokale markt.

Het grootste en belangrijkste deel der tentoonstelling wordt echter gevormd door de prenten afkomstig van de firma Soliani te Modena. Deze drukkerij, die meer dan twee eeuwen heeft bestaan, heeft in dien langen tijd een allerbelangrijkste verzameling houtblokken verkregen. Een aantal daarvan zijn in de 17de en 18de eeuw voor de firma zelf gegraveerd; maar een goed deel is, door aankoop, van andere en oudere drukkers verkregen, en daaronder bevinden zich uiterst merkwaardige houtsneden uit de 15de en 16de eeuw. Gelukkig zijn deze houtblokken de vernietiging ontkomen en bevinden ze zich thans in het Museum te Modena….

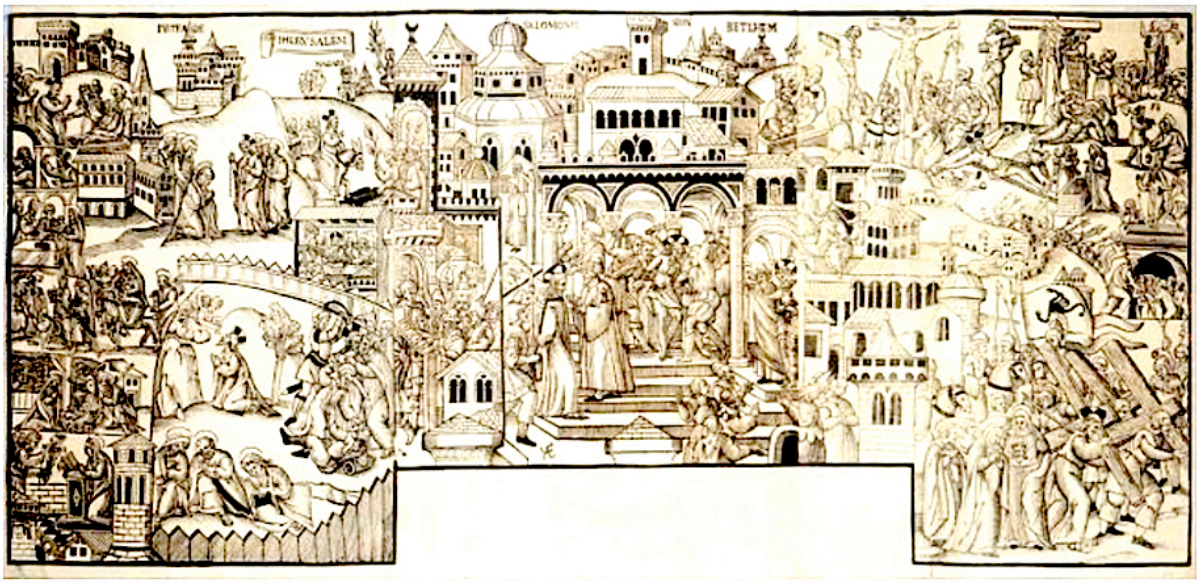

SOLIANI. Verhalen over het leven van Christus: van de Annunciatie tot de Verrijzenis, XIX eeuw van een houtsnede van de XVI eeuw.
In het centrale deel op het onderste gedeelte het "YAE" -monogram.
Afmeting 390x812 mm.